

El dolç no fer res, de la vida als balnearis.

COL. E. MASSANAS

El balneari, un espai poètic

MARTA NADAL I BRUNÉS

Al balneari, espai recolzat en un element oníric —l'aigua— permet la imaginació i el somni. Lluny de l'escena quotidiana, condueix cap a l'oblit, a l'evasió i al plaer; cap a la creació d'un món fantàstic que sura per damunt de les seves aigües. I és l'aigua la que permet, precisament, aquesta festa, aquest desplegament dels sentits.

Aigües, banys i balnearis

Si bé en l'espai balneari l'aigua apareix amb una finalitat eminentment terapèutica, el subconscient col·lectiu hi troba altres múltiples facetes, inescotables i pregones.

Per això, veladament i boirosa, hom se sent atret per ella. Potser perquè, com diu Bachelard, l'home té el mateix destí que l'aigua que corre. O, com en uns versos de Paul Claudel:

*Tout ce que le coeur désire
peut toujours se réduire à la
figure de l'eau.*

Gaston Bachelard, autor de *L'eau et les rêves*, obra que presenta la psicologia de la "imaginació material" de l'aigua, mostra en aquest estudi l'aigua com a element femení, originari, d'on brollarà la vida; d'aquí la idea de maternitat de l'aigua. En aquest sentit, Tales de Milet, un dels set savis de Grècia, considera l'aigua com la substància original a partir de la qual es formen totes les altres. També l'Orient Antic li atribueix el principi del món.

Aquesta aigua que contínuament neix i creix i que troba en la font un exemple de naixement continuat és, sobretot, pura. Així, una de les atribucions que hom fa a l'aigua és la de purificació. En aquest cas l'aigua veritablement mítica serà l'aigua dolça.

Si bé podem atorgar a aquesta substància altres diferents sentits —la infinitud en el mite d'Ofèlia, l'emmirallament en el mite de Narcís, la seva malignitat i violència en l'aigua de mar—, la capacitat de purificació és un dels sentits més pregons d'aquest element, que així enllaça directament amb el bany, manifestació individual o col·lectiva que expressa aquest sentit últim. El bany, pot oferir, també, una purificació que es concreta en la curació. L'esperança de regeneració apareix, és clar, lligada al complex de la Font de l'Eterna Joventut. L'aigua,

així, posseïx virtuts oposades a les de les xacres del malalt i l'home hi projecta el desig de curació. El segle XVIII és prolix en estudis mèdics consagrats a les aigües termals, concebudes, a la imaginació, com a composició directa de l'aigua i del foc. Cal dir, però, que aquests treballs pre-científics deriven més de la psicologia que no pas de la química.

El bany com a ablució, doncs, ha tingut, des dels orígens, una importància cabdal en la majoria de les religions, orientals i occidentals, i en tots aquells ritus que simbolitzen l'accés de l'home a una altra mena de vida. Així, per exemple, el sentit que pot donar-se al baptisme no és sinó el de la voluntat d'accedir a un altre estadi; una conversió, un nou naixement, simbolitzat en l'aigua clara, que renta.

Ara bé, com hem apuntat anteriorment, el bany té la capacitat, sobretot, de regenerar físicament, de curar.

El bany amb propòsits terapèutics ha estat present a les antigues civilitzacions i n'ha deixat un rastre visible a les mostres d'arquitectura que han creat uns espais determinats per a aquest fi.

On el bany s'ha fet més present, més quotidià, és sobretot, a la civilització greco-romana. El món grec i romà adopten el bany com una pràctica sovintejada pels membres de la comunitat i esdevé una escena corrent en la vida diària. En aquest sentit Roma és el lloc on més desenvolupada apareix l'arquitectura dels banys: les termes, de les quals n'han quedat mostres a Catalunya com és ara el cas de les

termes romanes de Caldes de Malavella, a Girona.

La pràctica del bany, malgrat que no es perd del tot, entra en decadència sobretot quan l'Església hi veu una evidència de promiscuïtat i d'exhibició corporal que intenta d'evitar. A partir del segle XVI, però, hom pot apreciar el ressorgiment d'algunes termes romanes. En aquest floreig cal situar l'origen dels balnearis europeus.

El balneari, lloc de repòs i de guariment, és també l'espai d'una vida elegant i aristocràtica. Aquest és el cas de Bath, que es desenvolupà a partir del segle XVII, no tant pel fet de ser un important centre d'hidroteràpia, com pel fet de reunir la vida elegant anglesa; Baden-Baden té quelcom que el fa encara més característic, el casino i la pràctica de jocs d'atzar. Així doncs, el balneari, lloc de cura i de divertiment, ofereix als seus clients no només les propietats de l'aigua, com ja ho feren els banys, sinó la possibilitat de romandre-hi, de sojornar-hi, fent un parèntesi en la vida quotidiana. Parèntesi que es fa durant l'època estiuenca.

Així, les aigües, que adquireixen categoria social, perden la primàcia a favor de l'estiuenc. Són un pretext per al desplegament de la festa termal: la malaltia i el dolor s'amaguen, es dissimulen, per tal de no truncar aquest món fantàstic i màgic, aquesta festa.

Els balnearis, entre el lleure i la cultura

En aquest sentit, doncs, podem parlar dels balnearis com espais idonis per al desenvolupament de

determinades activitats culturals; és el cas d'alguns balnearis de Catalunya, entre els quals els de Girona fan un paper important; i els de Vichy i Bath, entre d'altres, a la resta d'Europa.

Aquestes mostres de cultura, lligades estretament a la literatura, es mantenen vives mentre l'establiment roman obert, és a dir, durant els mesos d'estiu. En altres casos, però, la influència que exerceix aquest espai és prou important i va més enllà d'una periodicitat determinada.

Es crea així una tradició força remarcable al voltant dels balnearis, que són sovintejats per polítics, artistes, escriptors... Aquest aspecte és notable, sobretot, en llocs on la tradició balnearia ha arrelat més fortament, com per exemple a França; però també ho és a Catalunya on, al final del segle XIX i primera meitat del XX, els balnearis compten amb la presència d'escriptors de renom, com Narcís Oller i Rusinyol a Girona, i Verdaguer, Apel.les Mestres i Eugeni d'Ors, a d'altres balnearis del Principat.

Aquesta llarga tradició d'escriptors que sovintegen els establiments termals deixa, a vegades, mostres, a la seva literatura, del seu pas per aquests centres. En d'altres casos, però, l'escriptor no es diferencia d'aquesta classe burgesa que acut al balneari seguint, només, la moda d'una època determinada, i la seva literatura, per tant, no fa ressò, almenys d'una forma evident, de la seva estada en aquests establiments. Amb tot i això, però, podem afirmar que molts escriptors se senten atrets

COL. EMILI MASSANAS

Passeig central del parc del balneari Termes Orion, de Santa Coloma de Farners.

Jacint Verdaguer i mossèn Cullell, a la Garriga.

El polític Francesc Cambó i Mn. Cullell, al mateix balneari de la Garriga.

pels balnearis, pel seu ambient, pel seu paisatge. Hi acuden anualment, o bé obeint a unes raons socials de l'època, o bé, com Maragall, obeint recomanacions mèdiques.

Abans de referir-me als nostres balnearis com a centres on la intel·lectualitat catalana troba un espai privilegiat i com a centres amb una activitat literària prou notable, em sembla interessant de fer una breu referència, en el mateix terreny, al que esdevé en d'altres balnearis d'Europa.

En aquest sentit, França en és un nucli molt clar per raó de la llarga tradició de viles termals de què gaudeix; cal dir, a més, que Catalunya intenta imitar els balnearis d'aquest país veí —paradigmàtic és el cas del balneari de Vichy, de Caldes de Malavella, que pren el nom del balneari francès—; malgrat tot, són nombrosos els trasllats i viatges des de Catalunya cap als centres termals francesos. Un exemple d'aquest fet el constitueix el cas del poeta Joan Maragall,

II. Il·lustració d'un conte sobre les aigües d'Orion, en un fulletó publicitari. El mite para-religiós de les aigües prodigioses.

AHMG

abans esmentat, a qui els metges recomanen el balneari de Cauterets, no tant per les seves propietats com pel seu prestigi social.

Balnearis i literatura

Anar a les aigües ha estat, en literatura francesa, un dels orígens dels relats de viatges. Així ho palesa el *Journal* de Montaigne. L'escriptor, que pateix de pedra, em-

prèn un viatge que el porta a Plombiers, Baden... Les seves motivacions són mèdiques, encara que també hi ha una voluntat turística. El seu diari, concebut com una espècie de guia per als malalts, és ple d'anotacions sobre les pràctiques termals i costums del segle XVI. Però quan realment els balnearis i el seu ambient adquireixen més valor és durant el segle XIX. S'hi

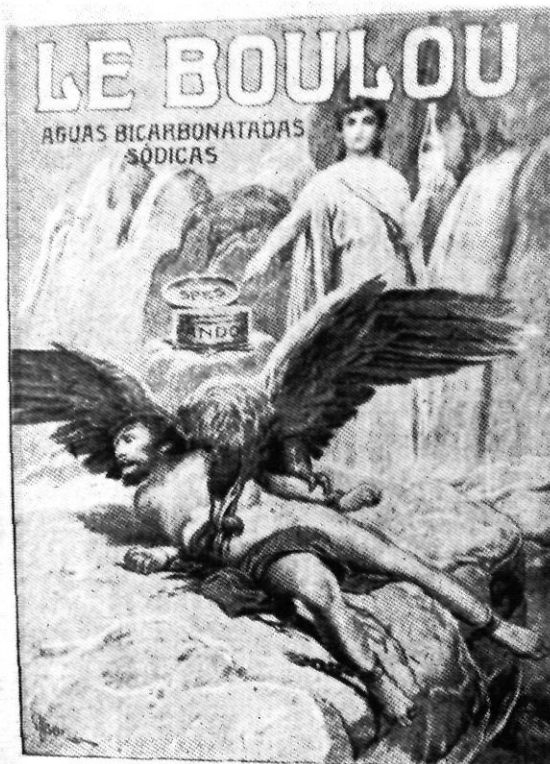
desenvolupa àmpliament la imaginació romàntica donat que esdevé un marc propici per a les emocions i per al sondeig de les ànimes. Entre aquesta generació romàntica, anar als balnearis esdevé, doncs, una necessitat cultural i social alhora. La vila d'Aix-les-Bains és freqüentada per Lamartine, Mde. de Stael i, el 1825, per Victor Hugo. Balzac, el 1832, hi comença *La Medecine de Campagne*.

Més endavant, el 1855, l'escriptor i teòric Taine desenvolupa a *Voyage aux eaux des Pyrenées*, una visió totalment contraposada a la devoció que se sent envers els balnearis. Centrat en les figures dels turistes i dels bevedors d'aigua, en fa uns retrats força negatius.

Un altre dels aspectes importants que cal tenir en compte és la pràctica del joc al balneari. Les sales de joc i els casinos, tant als balnearis francesos com als balnearis alemanys i austro-hongaresos, constitueixen un dels tòpics literaris més recurrents i nodreixen bona part dels relats emmarcats a les viles termals. E.T.A. Hoffmann a *Le Bonheur au jeu*, presenta la passió pel joc en una ciutat termal.

Una altra de les possibilitats que, en matèria literària, ofereix l'estada en un balneari és la confecció d'un diari personal com en el cas d'Edmon i Jules Goncourt a Vichy, el 1867; i també el conreu del gènere epistolar.

Contemporàniament, a part d'altres escriptors, Claude Simon, premi nobel de literatura d'enguany, a *Le Palace*, obra que transcorre durant la guerra civil espanyola, introdueix el record de la vida termal.

AHMG

Referències mitològiques, en una expressiva publicitat de les aigües de "Le Boulou", destinada al públic de parla castellana.

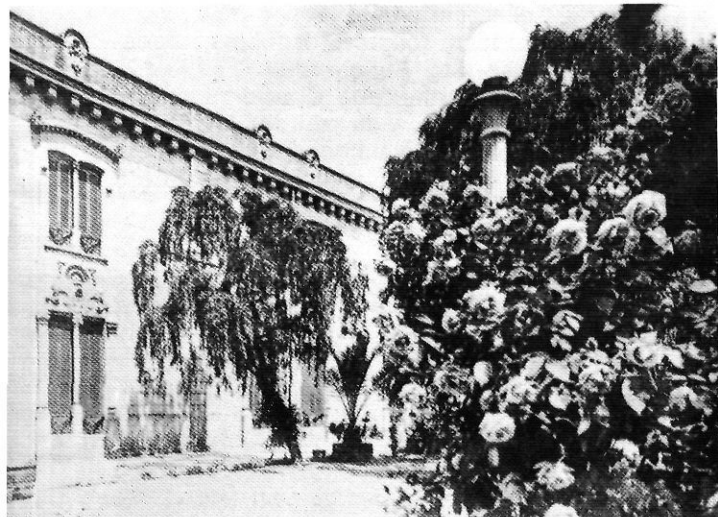
¡Pobre humanidad! Así como padeció el infeliz Prometeo de la Mitología, así padeces tú de alguno de los infinitos males que salieron de la Caja de Pandora; mas repara como quedó la Esperanza en el fondo de la caja... Para ti, caro Enfermo, la esperanza de tu curación está cifrada en el Agua de LE BOULOU

Arribats en aquest punt podem parlar ja de les activitats culturals i literàries que es visqueren als balnearis de Catalunya i també anomenar les figures més destacades que les promogueren. Donat que no pas tots els balnearis foren igualment concorreguts, esmentaré aquells on l'activitat intel·lectual fou més notable.

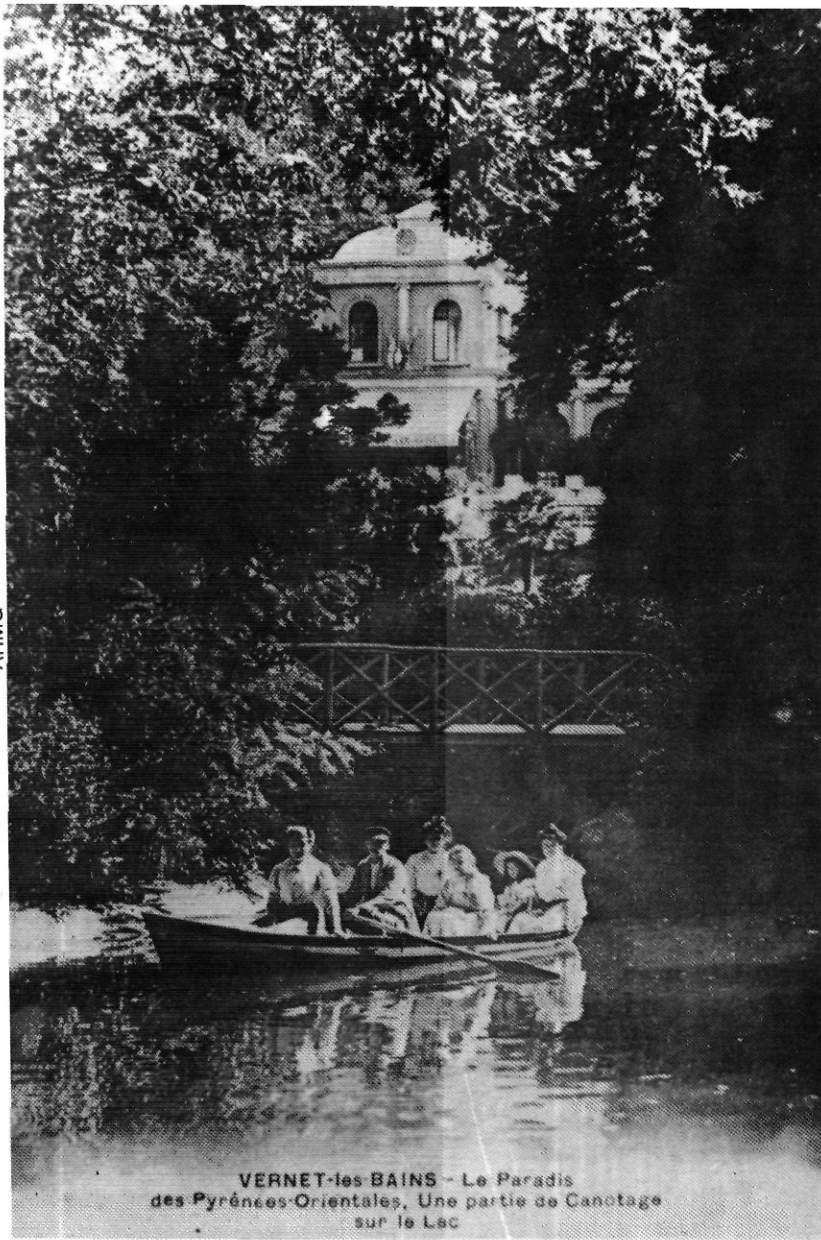
Seguint un ordre cronològic i anomenant primer els balnearis de Girona, esmentem primer el Balneari de Ribes de Freser que comptà amb la presència de Narcís Oller, el qual, tal i com escriu a les seves

Poètica façana del balneari Prats, de Caldes de Malavella.

COL. CASANOVAS

AHMG

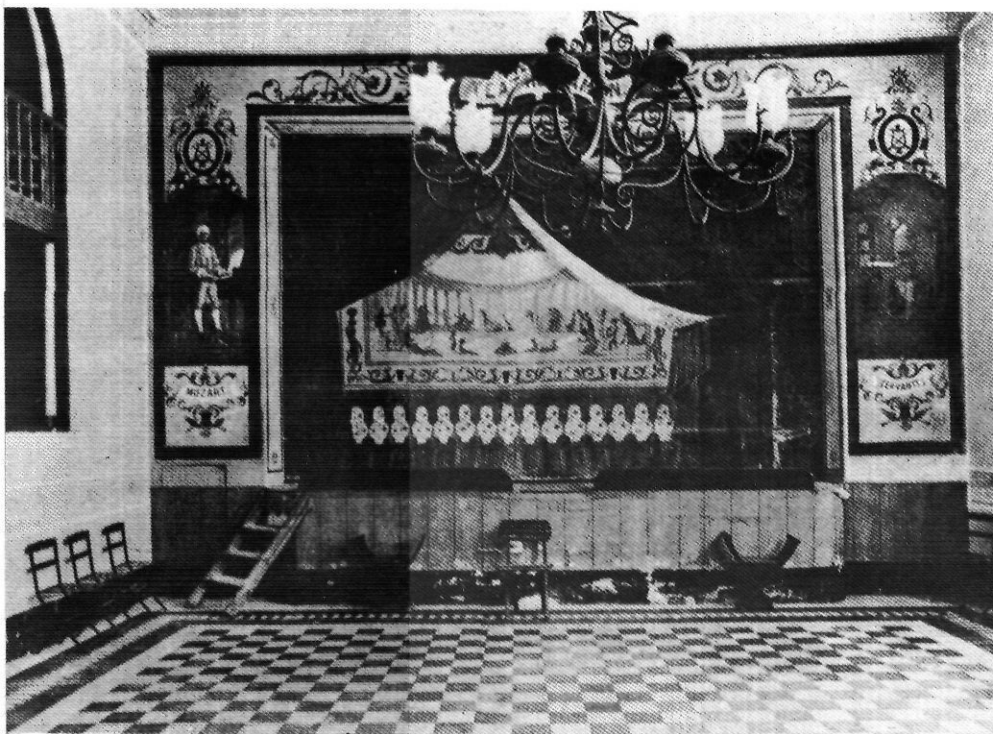

VERNET-les BAINS - Le Paradis des Pyrénées-Orientales. Une partie de Canotage sur le Lac

Animada festa popular en els paratges de la Font del Canyo, d'Anglès.

DOSSIER

Nombrosos edificis balnearis compten amb espais dedicats a representacions teatrals i vetllades culturals.

Memòries Literàries, passava llargues temporades a Puigcerdà des d'on es traslladava a l'establiment. La seva novel·la *Pilar Prim*, enllestida a Puigcerdà i acabada el 1905, és una mostra del seu pas pel balneari, per tal com a la protagonista de l'obra, li fa visitar, també, l'establiment.

A Sant Hilari es desenvolupà una forta activitat cultural que originà, al voltant del balneari, l'eclosió de diferents publicacions. Entre elles cal citar *L'Abella d'Or*, dedicada al folklore, a contes, aforismes, etc. El setmanari *L'Estiuada*, que sortia cada divendres durant l'estiu, és a dir, durant el període d'estiueig al balneari. Entre els diferents temes que tractava, feia ressò

AS GUILLERIAS, Santuari de la Mare de Deu del Con
(alt. 900 m.) - Font de la Casa Nova

BALNEARIS GIRONINS

La conversa abans de la passejada.
Pòrtic del Vichy Català, de Caldes.

COL. ANTONI VILA

d'alguns de caire literari, com és ara la celebració d'uns Jocs Florals a Girona, l'any 1909. L'altre setmanari, *Lliroia*, es publicava només, com l'anterior, a l'estiu. La durada tan sols estiuenca d'aquestes revistes és una mostra de l'auge del balneari i com, al seu voltant, es creà i mantingué l'ambient cultural de Sant Hilari.

També en aquest establiment, hi és important la figura de Santiago Rusinyol. Donat que aquest centre, com altres d'Europa i també de Catalunya, tenia una sala especial dedicada a les representacions teatrals, podria aventurar-se la hipòtesi que Rusinyol hagués escrit alguna obra de teatre, de circumstàncies, amb la finalitat de ser representada a la sala d'espectacles

d'aquest balneari. També el seu amic, el pintor Ramon Casas, passà temporades a l'establiment.

Pel que fa a Santa Coloma de Farners, el saló d'espectacles de les Termes Orion, acollí els més "selectes" poetes catalans anomenats *cantores de poesia catalana*, segons que diu un prospecte editat en castellà pel balneari; fou en motiu d'uns Jocs Florals celebrats l'any 1922 en aquesta ciutat.

Altres balnearis foren també molt concorreguts per escriptors a finals del segle XIX i principis del XX. Així el Balneari Blancafort de la Garriga i els banys de Caldes d'Estrac a Caldetes, van ser dos centres d'important moviment intel·lectual.

A Caldetes, al final del segle passat, hi arribà Claudi López, mar-

quès de Comilles, per recomanació dels seus metges. Si aquesta figura és important és perquè, acompanyant la família, hi anava Jacint Verdaguer.

També Joan Maragall passà a Caldetes la major part dels estius del principi de segle; fou on restà durant l'estiu de 1909, mentre a Barcelona es produïen els fets de la Setmana Tràgica. *El Pi d'Estrac* és una mostra del seu pas per Caldes d'Estrac.

Apel·les Mestres sovintejà també aquesta vila al final del segle XIX. Moltes de les seves obres d'ambientació marinera són inspirades per Caldetes i per la seva gent. Els balnearis de Senillers i el Cardó són visitats també per Maragall i A. Mestres, respectivament.

COL. E. MASSANAS

Bucòlica imatge, captada per Valentí Fargnoli, d'una típica feixina al "merendero" del Congost, avui abandonat

El Balneari Blancafort, a la Garriga, fou concorregut per nombroses personalitats del camp de les lletres. Un dels primers escriptors que hi acudí fou Martí Genís i Aguilà, un dels components de l'Esbart de Vic, el qual compondé per encàrrec del jove Blancafort el poema *El Cant de la vida*, per tal d'elaborar una obra coral (1892).

Jacint Verdaguer passà també per aquest balneari on coincidí amb Jaume Collell.

Eugeni d'Ors, el 1918, arribà al balneari Blancafort. La seva obra *Oceanografia del tedi*, sembla inspirada als jardins del parc del balneari.

Josep M. de Sagarra, Carles Sindreu, Ignasi Iglésias (de qui es representà *Flors de Cingle* al Teatre de Naturalesa), vénen a omplir la llarga llista d'escriptors que passaren per aquest establiment.

Poc abans de morir a Brusselles i acompanyat d'Émile Noulet, Josep Carner visità el Balneari Blancafort.

Veiem, doncs, com els balnearis han nodrit part de l'activitat literària del final del segle XIX i principis del XX, tant a Catalunya com a França i altres indrets d'Europa. Així, si la història literària ha fet ressò d'aquest fenomen termal, també la ficció, d'una manera o altra, ha quedat influïda o, si més no, atreta per l'encant de les aigües i pel seu ambient.

CARLES MITJA

